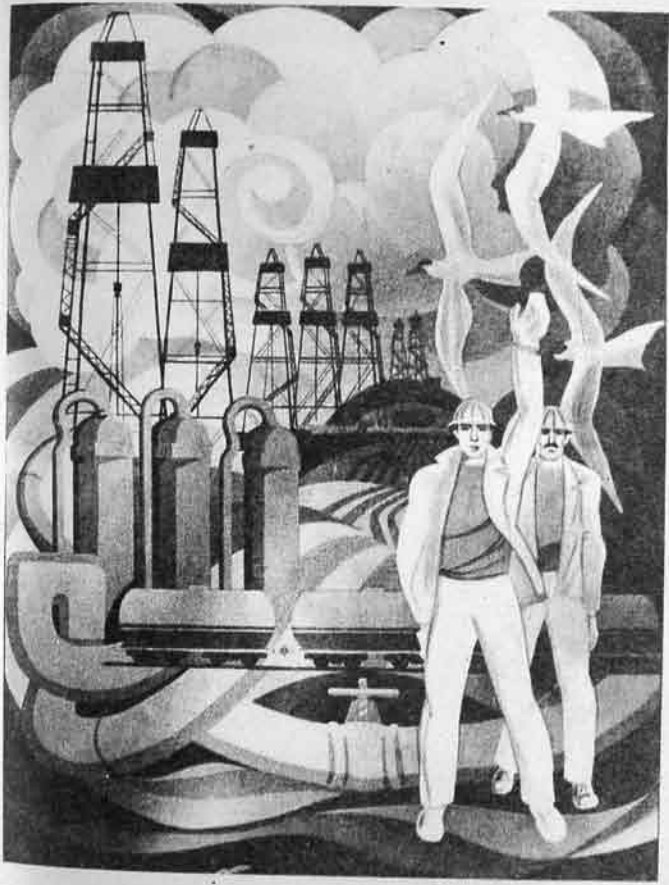

АЗƏРБАЙҶАН

Тофиг МАЪМУД

Актјор

Ушаглыг ва илк кэнчлик досту
САБИР ЈУНУСЗАДЭНИН
эзиз ва ууудулмаз хатирэсина.

1945-чи илин пайызы тээзчэ башламышды. О вахт мэн једнинчи синифдэ охујурдум. Чэбр дэрсиндэ бирдэн гапы ачылды. Директор уча бој, гарајаныз бир оғланла ичэри кирди. Мүэллимэ јахынлашыб нэс деди, үзр истајиб кетди. Ушаглар «актјор», «актјор» дејэ пычылдадылар. Мүэллим директорла кэлэн оғлана мүрачијат етди:

— Сабир, архада јер вар, кеч эјлэш.

О, архаја кечиб эјлэшэндэ бүтүн шакирдлэрин башы керіјэ чешрилди. Намы марагла, нэсэдлэ, севинчлэ Сабирэ бахырды. Мүэллим пэнчэрэјэ тэрэф дөнэн кими, Сабир она бахан ушаглара додагларын гериба тэрздэ ачыб ағ дишлэрини кестэрди. Онун бу көзлөнилмэз һэрэкеті күлүш доғурду. Актјорлуғуну мөһарэтлэ кестөрмиш оғлан дһал чидди көркэм алды. Мүэллим күлэн синифа һејрэтлэ бахды: — Нэ олуб?! — дејэ ачыгланды. Бунула белэ Сабирдэн гәтијјэн шубһлөнмөди.

Сабирлэ илк танышлығым белэ башлады.

Рајон театрында кичик ролларда чыхыш едэн бу кэнчи һамы јашы таныјырды. Һансы бир ролуса мөһарэтлэ ојнамыш, ады бүтүн рајонда дилдэн-дилэ дүшүмүшдү. Бизим синфин ушаглары Сабирини актјорлуғу фаалијјетиндэн ағыздолусу данышырдылар. Мэн рајона тээз кәлдијимдэн булардан хэбэрсиз идим.

Эдәбијјат дэрсиндэ мүэллимин ичэри кирмэси илэ Сабирини таны масы бир олду.

— Актјор! — дејэ һејрэтлэ она бахды. — Охумага кәлмисән? Ағалы иш көрмүсән. Афарин! Ушаглардан бир-ики јаш бөјүк олсан, ејби јохдур. Биликсиз һеч бир санәткар ирәли кетмэјиб. Мадам кәлмисән, кәрәк јахшы охујасан.

О күн Сабир һејачанла, еһтирасла, чошгунлуғла, аһәнклэ бизэ эл бир ше’р охујанда һамымызын нэзориндэ учалды. Ушаглар ағзы ачыла галды, көзлэри бөјүдү. Сабир сусанда ушаглар гејри-јар јари эл чалдылар. Мүэллим дэ јахынлашыб, «афарин, оғлум» сөйлэди. Бу дэрс бизим јадымызда һәмишәлик галды.

Тәнәффүсләрдә һамы Сабирин башына јығышырды. Һәтта башга синифләрдән дэ ону көрмәк үчүн ушаглар кәлирдиләр. Сабир чохлду ләтифә билирди. Нәфәсини дәрмәдән далбадал данышырды. Сабир чохлду чә! Синиф гәһгәһәдән «учурду». Үзүнүн рәнки гара иди, овордлары банин күлүшүнү артырырды. Бир дәфа јенә ләззәтлэ ләтифә данышырардим» дејэ зарыды. Бајагдаи күлән ушаглар горхдулар. Сабир башы-онлары тээдән күлдүрмәјэ башлады.

Дәрслэрини чатдыра билмәдији үчүн эзаб чәкирди. Она көмәк ет-мәјэ сөз вердим. Бу, бизи јахынлашдырды.

Бизим ев рајонун гуртарачағында, «Гышлаг» дејилән кәндин үс-ашағыда кәндин бағ-бағатлары варды. Бинамыз икимәртәбәли, шүшә-горунмағ үчүн умлары нахышлы, бәзәкли дәмирлэ өртүлүмүшдү. Бизим олдуғумуз биринчи мәртәбәнин үч отағы вә кениш ејваны үст мәртәбә-чох ағач варды. Һасара доғру узанан чығырын әтрафында олса да, әкилмишди. Дарвазанын јахынлығында, уча диварын дибиндән галхан зоғал ағачы һәјәтдәки көзәлтији тамамлајырды.

Зоғал ағачынын кәлиник вахты иди. Үстү мејвә илэ долу олдуғундан сырга кими салланан гылгырмызы зоғаллар о гәдәр чох иди ки, ағачы башдан-баша бүрүмүшдү.

Чах-чах вуруланда билдим ки, кәлән Сабирдир. Чүнки дүнән дэрс запын сағ тајындакы јайлы кичик гапынын чәфтәсини галдырыб ачдым ронда, гапыны бурахдым, гапы зәрблэ өртүлдү вә кип бағланды. Чәфтәли кечириб Сабирини далынча кетмәк истајирдим ки, дајандым.

О, зоғал ағачына бахырды. Бир аз ирәли кедиб мәнә тэрэф чеврилди. Үзүндэ фәрәһ, мәфтунлуғ варды. «Нә көзәлдир!» пычылдады. Ағача ја-кынлашыб торпаға дәјән назик бир будағы јавашча галдырды. Үстүн-дәки зоғаллардан тәкчә бирини үзүб, ағзына гојду.

Сабирлэ дәрсимизи әјрәнмәјэ башлады. О, һәр шеји тез вә асан-дығла гаврајырды. Һафизәси күчлү олдуғундан ше’р парчаларыны ики-дәтә ендик. Сабир будаглары аралајуб, зоғал ағачынын алтына кирди. Мән дэ далынча. Будаглар бизи кизләтди. Саик нәһәнк гартал өз ба-даларыны ганадлары алтына алды. Сабир башыны ашағы әјиб, бир мүздәт беләчә галды. Үзүнүн рәнки ағаппаг иди. Әввәл бунун сәбәбини кизләтмәк истади, сонра мәнәнасыз олдуғуну баша дүшүб астадаи:

— Нә исә мәни инчидир — деди, — күрәјимдә ағры вар. О дәфә дэ мәктәбдә тутмушду.

Онун бу кәдәри бир ан чәкди, дәрһал күлүб бир зоғал дәрәрәк сых-ды, додагларына сүртдү. Чибиндән парик чыхардыб башына гојду, бү-рүшүб дизлэрини гатлады, өзүнү мејмуна охшатды. Ејни илэ мејмунун тәрәкәтлэрини кестөрмәјэ башлады. Әзүмү сахлаја билмир, күлдүрдүм. Сабир гәрибә сөсләр чыхарырды. Башыны да мејмунун башы кими тәр-әкәлдирди. Зоғалы једијим үчүн мәнә елэ һирсләнирди ки! Парики ба-шиндан чыхарыб чибинә гојду:

— Һә, нечәдир? дең хәбәр алды.

Һәлә дө күлдүжүмү көрүб баша дүшдү ки, бу кичик «тамашасы» хошуна кәлмиширди.

Онуң һәјәти кәдәрли иди. Анасы илә атасы арасындакы чидди ихтилаф сон һәддә чыгарды. Нәһәјәт, атасы онлары атыб кетди. О, районда мәшһур папагачылардан бир иди, базарла мейманхана арасында јерләшән дүкәнда ишләјирди. Башына гојдугу папагы һеч заман чыхартамзды; евдә дө, ишдә дө, чөрәк јерјәндә дө. Гара рәнкли, дәјирми папаг онуң бәдәнини бир үзүнә чеврилмишиди.

Вәзијәт ағырлашды. Анасы хәстәләниб јорған-дөшәјә дүшдү. Сабир бүтүн күнүнү базарда кеңирән бөјүк гардашына гошулду, јаваш-јаваш мәктәбдән узагларды. Алверә гуранды, о, фыңдыг, гоҗ, армуд, зоғал, итбурну сатырды. Бә'зән говрулмуш туму торбаја долдуруб базара чыхарды.

Анасының вәзијәти кет-кедә исләширди. Сабир базарла ев арасында галмышды. Говрулмуш тумлары сатыр, тез евә гачыр, анасының хидмәт едирди.

Гыш кәлди. Өзү илә ағыр бир һәјәт кәтирди. Сабирни анасы өлдү. Гоһум-гоһшулар көмәјә кәлдиләр. Бундан сонра башсыз галмыш иди гардашының вәзијәти чох исләшди. Инди Сабир бүтүн күнүнү базарда кеңирди. Дәләдузларла гошулур, бә'зән ач галыр, бә'зән ајагјалын кәтир, сојутдан тир-тур әсә дө, евә кетмир, меймун кими ордан-бура, бирдан-ора гачырды. Каһ муғамат охујур, каһ мөзәли ше'рләр дејир, каһ да гәрибә һәрәкәтләр көстәриб ојунлар чыхарырды. Нечә дөфә хәстәләнди. Ким иди она бәхән, гајгысына галан?! Бир балача сағалан кәми јенә базара чумурду. Ахшамлар һөкмән театра кедирди.

Дашүрәкли атасы онларла бахмырды. Сабир онуң элиндән јанырды вә гәзәбли иди. Бир дөфә элинә бир-ики даш јыгды, папагчы дүкәнының гәбагына кәлди. Дашлары бир-бир пәнчәрәләрә чырды, сонра да гачыб кетди. Чајын ғырагында учабојлу бир киши ону тутуб сахтлады:

— Һара гачырсан, иңә пәнчәрәләри сындырдысан?

Сабир бу кишини — районун мәшһур актјоруну јахшы таныјырды. Она бахыб көз јашлары ичиндә деди:

— Сиз билсәниз, билсәниз...

Сабир бу кәлмәләри јана-јана, чылгыңлыгла елә деди ки, актјоруну хошуна кәлди. Бу, хошбәхт тәсадүф иди. Елә тәсадүф ки, Сабирни кәдәрли һәјәтына севиңч кәтирди. Нәмин актјору—Һачыоғлуну бүтүн районда сеңирдиләр. О, Сабирни динләјиб сорашды:

— Мәни таныјырсаң?

— Воли, таныјырам. Сәһнәдә көрүшәм. Бир дөфә јох, чох, лап чох Сиз олмајанда мән театра кәлмирәм.

— Сән дө ојнамаг истәјирсән?

— Истәјирам. Ачыгыңыз тутмаса, сизә бир сәһнә көстәрәрәм.

— Көстәр көрүм.

Сабир «Мәшәди Ибад» опереттасындан Мәшәди Ибадын ролун ифа едәндә һачыоғлу гәһгәһә чәкиб күлдү. Сабир мөһкәм тәглид еди, бу тәглид исе онуң ифасында олдугча дузлу, көзәл вә мөзәли чыхарды. Сонра һачыоғлу Сабирә бир нечә ше'р охуттурду. Ондан мәмнә галдыгыны билдирди.

— Сәһәр јаныма кәл, театра көмәк елә, бизә истә'дадлы кәңәшләзимдыр.

Сабирни театрла әләгәси башланды. О, актјорлар үчүн көјдәндүшә киши олду. Онларын һәр иһинә јарајырды, кәндләрә кәдәндә дө Сабир

әләри илә апарырдылар. Јаваш-јаваш сәһнәјә чыхмага башлады. Тез-тез динлә тамашачыларын севиңмиси олду.

Сабир күндүз мәктәбә, ахшам театра кедирди. Пионер еви илә әләрдүрдү. Палтарлар өлдә етмишиди. О вахт репертуар эңкиң олмадыгына һачыбојову «Әлли јашында чаван» мүсиги мөһбур олду. Бу, Зүлфугар мәшһи бөјүк һәвәслә апарырды. Өзү әсас ролларди комедијасы иди. Сабир Чаңгычыларымыз пис дејилди. Мәктәбдә верилән бириндә ојнајырды, нечди. Алгыш сәсиндән гулаг тутулурду. Бу, Сабирни шөһрәтнини мөһиширды.

Сеңлији бир актјор варды: Әрәблински! Шәклини гојнунда кәзди. Онуң һаггында элинә нә дүшәјди, охујурду. Һәјәтыны өјрәнишсәг адам кими, она күвәнирди.

О мәни тез-тез евләринә апарырды. Јохсул отагында көһнә килим, сыйыг-салхаг бир шкаф варды. Һәмишә бу шкафа јыгылмыш китаб-буда Әрәблинскинин шәкли иди.

Китабларын арасында ше'рләр дө сахлајырды. Онлары бир-бир мәна охујурду. Арзуларындан данышырды. Актјор олмаг арузуңдан! Бу «Вашиф» пјесини эзбәр сөјләди. Илк дөфә онуң ифасында ешитдијим бу әсәр мәни вәләт етди. Бу арыг, гарајаныз оғланың үзүнү өмрүм бојулууда билмирәм. О, чашмадан, илһамла, һәвәслә, сәрраст, ајдын охујур, үзү-көзү ишыгла јанырды.

Бир дөфә Натәван адлы кәңч актриса илә достлуғундан данышды. Гыз икинчи, үчүнчү синифдә Сабирлә охумушду. Инди актјор атасы илә театрда чалышырды. Сабир ону мәнә көстәрди. Гәшәнк гызды. Учасаваның Сабирә мүнәсибәти јахшы иди. Онуңла күлә-күлә данышыр, зар-рафатлашыр, бә'зән далыңча мәктәбә кәлирди. Бир дөфә Сабир сәһнә архасында һеч кимин олмадыгыны көрүб ону өпмәк истәмишиди, буна һәвил олдмаса да, гызын һәјәчанланмасы, титрәјиб «һеч сәндән көзлә мөздим, Сабир» демәси, бир мүддәт сусуб «ахы көрән олар, ај доли» дөјә әләвә етмәси онуң үрәјиндә бөјүк үмид ојатмышды. Бу севиңчини көзләри ишыг сача-сача, вәздлә мәнә данышырды.

Натәван Сабирни дилинин эбәри олмушду. О, сеңирди, һәр кизли көрүш Сабирә бир дүңја севиңч бәхш едирди.

Баһар ајлары јахынлашанда мәктәблиләрин олимпиадасы башланды. Район мәдәнијәт евиндә кеңирлән мүсабигәдә Сабир биринчи ери тутду. Мән дө мүсабигәдә ше'р охудум. Бақыја кәлдик. Бақыда, әб-ләр багынын гаршысындакы Пионерләр сарајында биринчи турун мүсабигәси башланды. Мән мүсабигәдән кечмәдим. Сабир дәрһал репертуарыны дөјишиб, «Чобан рөгсини» ифа етди. Гәләбә чалды. Әңиз-рәјон адына Дөвләт Драм Театрында кеңирлән јекун концертиндә Сабир «Чобан рөгсини» чох бөјүк мөһәрәтлә ојнады. Ону алгышлајыб јекун сәһнәјә чавырдылар. Сабир даһа гајытмады. Алгыш сәси исе көһнә мөһкәм билмирди. Һәјәчанландым. Ахы, она нә олмушду?! Чәлд сәһнә архасына кечәндә көрдүм ки, Сабир зоғал ағачының алтында дүшдүју әһәр вәзијәтләдир. Ағапак ағармыш, әјилиб бир тәрәфдә галмышды. Мәни көрүб зорла күлүмсүндү:

— Көрдүң, не ган еладим! Мана фикир верме. Јена эһрмар күра-
жим. Сәһнәә чыха билмөдим. Ахырда бу башыма ојун ачагаг.
Һәгигәтан дә ачды. Сабир Бақыдан гајыданан ики ај сонра хәс-
тәханага дүшдү. Оуну јанына һеч кәси бурахмырдылар.

Јај ајлары кечиб кетди. Сәнтјабрда һама дәрәсә кәләндә кимсә
дәһшәтлә хәбәр верди: «Сабир өлүб!» Хәстәханага нечә јујүрдүүмүзү
билмәдик. Тибб бачысы бизи сәкит едиб деди:

— Јаландыр, дүздү, Сабирин вәзијәти чох ағыр олуб, амма инди
јакшыдыр.

— Олармы јанына?

— Јох, 15—20 күндән сонра...

— Хәстәлији нәдир?

— Сүмүк вәрәми. Горхмајын, кечичи дејил.

Тибб бачысынын дедији вахтда хәстәханага кәлдикдә о, нәһәнк гоз
ағачынын алтында гојулмуш скамјада әлшәиб кәзләмәди бизә мәслә-
һәт көрдү. Хәстәхана рајонун јухары һиссәсиндә, гоз ағачларынын сә-
рин кәлкәлијиндә, јашыллаг ичиндә јерләшмишди. Хәјли кәзләдик. Сабир
бирин узагдан кәлдијини көрөндә һаумызы һәјрәт бүрүдү. Исан
нечә дәһшәрмиш, бәләчәләшәрмиш! Узунбој Сабирдән эсәр-әләмәт
галмамышды. Әкәр дишләрини ағардыб үстүмүзә күлә-күлә кәлмәсә-
јиди, ону гәтијән танымаздыг. Белинин донгарлашдығыны көрөндә ағыр
кәдәр гапылдыг. Нә едәчәјимизи билмәдән дајаныб бахырдыг. Сабир
бизи бу чәтин вәзијәтдән чыхартды:

— Һә, көзүңүзә инанмырсыңыз ки, сағам?! Хортдана охшајырам,
јохса јох?! Мән әсил хортданам. Десәләр ки, Сабир өлүб, сонра дири-
либ, инаның! — мәнә тәрәф чевриди, —зоғал ағачы нечәдир? Һәмишә
оңу дүшүрүшәм. Демишәм ки, һөкмән бу пајыз һамин ағачдан доју-
ча зоғал јејәчәјәм. Дејәсән, истәјимә чатачам. Һәмишә көрдүјүм исә
бу гоз ағачы олуб.

Башымы галдырыб оуну көстәрдији ағача бахдым.

Кәдәримиз бир анда думан кими дағылды. Сабир мәзә илә, күлә-
күлә башына кәлән гәрибә әһваләтлары үрәклә данышды. Ушағларын
гәһгәһәси аләми көтүрдү. Сабир бир ан белә һиссә, кәдәрә гапылыр,
шикәјәтләнмир, өлүмгабағы дәфтәрин гоша вәрәгинә јаздығы мәзәли
вәзијәтини охујурду. Инди о гоша вәрәги алыб сахламадығыма чох
тәәссүфләнирәм. Бу, тәкчә вәсијәт дејилди, өлүмгабағы һәјәт ешгини
итирмәјән бир инсанын әһвал-руһијәсинин, инамынын, севкисинин,
кәдәринин, изтирабынын ифадәси иди. Өзү дә нечә ифадәси! Јадымда
Натәванла әләғдәр ики мисрасы галмышдыр: «Сәһси, еј Натәваным,
кедир табу-тәваным!».

Тибб бачысы кәлиб Сабир апарды. О, әл едә-едә узаглашыб кет-
ди. Сабир оуну һалына ачымаға, тәсәлли вә үмид вермәјә имкан јә-
ратмады. Әксинә, өзү гәлбимизә елә ишыг, елә севинч сәйиб кетди ки,
һәлә дә дуруб һәјрәт ичиндә даһынча бахырдыг.

Кәдәри бөјүк олса да, буну һеч кимсә билдирмирди. Натәван бир
нечә дәфә кәлмишди. Сонунчу дәфә кәләндә — биз Сабир көрдүјү-
мүз вәзијәтдә көрүб гачыб кетди. Дахилән сарсылса да, Сабир өзүнчә
итирмәди, бу фәһиәи сәһнәни комик вәзијәтә салды, гызын даһынчә
јүзүрүб «Натәван» дејә оңу сахлајыб, керифә гајтарды. Һамаја — һә
кимләрә, хәстәләрә Натәванын көзәл актриса олмасы һаггында мәзә
илә данышды, оулада бәрәбәр ојнадығы бир ролу мәнәратлә ифа етди.
Гәрибә иди ки, Натәван өзү дә һәр шеји унутуб һама кими гәһгәһә чы-
киб күлүрдү. Сонра о, гызы һәвәсләндирди. Бир јердә чыхыш етдилар.
Натәваны јола салаанда өзүнү шән апарыр, күлүр, актјор достларына

сорушур, өз интим дүјгүсунун — севкисинин көлүрән дағасыны кү-
дүшләрлә јатырырды.

— Мәни јад етдијин үчүн чох сағ ол, Натәван! — дејә мәзәли бир
һарәкәтлә ајағларыны чүтләшдириб әјилди, әлини өлдү. Күлә-күлә он-
јорғанын алтында ичин-ичин көз јашлары төкдү.

Сабир сағалан кими дедијинә эмәл едиб бизә кәлди. Һәјәтә кирән-
дә дивар дибиндәки зоғал ағачына бахды.

— Бу зоғал мәнә јашадыб — деди. Јахынлашыб будағлары өзүнә
тәрәф әјди. Дојунча зоғал једи. Беләликлә, Сабир јенә күндүз мәктә-
бә, ахшам исә театра кетмәјә башлады.

Оуну актјорлуг нүфузууну сөндүјүнү күман едирдим. Анчаг бәрк
данылмашдым. «Мәшәди Ибад»да һамбалы ојнајан Сабир фәган ејлә-
ди. Чүнки әсил һамбал иди. Башга бир вахт, театр актјорларынын иш-
тараг салону титрәдән кур вә мөһкәм сәси варды. О гәдәр алгышлады-
лар ки! Икичи, даһа сонра үчүнчү дәфә чыхыш етди. Чамаат Сабирин
сәһнәдән бурахмаг истәмирди.

Сабир јашадан оуну бу актјорлуғу иди. О, һәр јердә: елдә, мәк-
тәбдә, јолда, сәһнәдә, бағда бу сәнәтлә һәфәс алырды. Бир күн ганы
тараг кәлди. Дејәсән, Натәван инди башгасына мејл едирди.

Аләмиз Бақыја көчдүјү үчүн Сабирдән арылмады олдум. Оуну
дә мәктүб вәситәсилә әләгә сахлајырдым. О, тез-тез хәстәханага дү-
шүрдү. Буна бахмајараг үрәјиндәки актјорлуг һәвәси сөнмәмшиди. Те-
атрла әләгәси мөһкәм вә сых иди. Пајызда санаторијага кетмиш, орда
Палазаны Отелло ролунда көрүб вәчдә кәлмишди. Һәрдән Бақыда да
олурду. Бурда галдығы мүддәтдә һәр күн театра кејиди. Ахшам кә-
либ еһтирасла тәәссүрәтлени данышырды. Бир дәфә дә мәнимлә Јазы-
чылар Иттифагында кечирилән «Кәңчләр күнү»нә кетди.

Сабир јенә Бақыја кәләндә ону Бузовнадаки вәрәм санаторијасы-
на етүрдүм. Һәр истираһәт күнү јанына кејиб кәлирдим. Бир дәфә һәјә-
тә кириб һеч кәси көрмәјәндә тәәччүбләндим. Хәстәхананын өнү-
лдәки бөјүк бағын арасында бинаја доғру хијабан узанырды. Бу
хијабанын атрафында күл-чичәјин сајы-һесабы јохду. Јаваш-јаваш хи-
јабанла бинаја јахынлашанда, јенә һеч кәси көрмәјиб өзүмү итирдим.
Бинанын пәнчәрәләри ачыг иди. Пәнчәрәләрдән башлар чыхмышды.
Бирдән алгыш сәси курлады. Сәс кәлән тәрәфә баханда, ағачларын
арасында кичик сәһнәчик гурулдугуну көрдүм. Сәһнәчикдә исә бизим
Сабир Отеллону ојнајырды. Үзүнү гапгара таралтмышды, Гулағында
сырғалар јелләнирди. Бәләнини хәстәхананын ағы илә бүрүмүшдү,
әлиндә шамлар тутмушду, һәјәчанла данышырды. Гызы дәрһал таны-
дым. Үрәјим көјнәди. Чүнки һәкимләрин дедијинә көрә оуну өмүрүнә
тә галмышды. Буну мәнә Сабир јана-јана данышмышды. Елә даныш-
мышды ки, санки өз өмрү әбәди иди. Гызын үзү, әлләри, бәләни баш-
ан-баша ағ иди: сүд кими. Санки бәләниндән гырмызы ган ахырды.
Гаргыза бәнәјирди.

Сабир сәһнәдә өзүндә дејилди, мәнә дә көрмүрдү. О, Дездемонаны
һагмаг эрәфәсиндә олдуғундан бу сәһнәнин доғрулуғу фәһиәи аләм-
дә јашајырды. Тәбиин вә чаныл ојнајырды. Бунун ади һәвәскар олду-
ғуна инана билмирдим. Бу ојун сәнәтдән узаг олан адамләра исә даһа
һәри, даһа тә'сирли кәлирди. Мән тәкчә Сабирә бахмырдым, һәм дә
өзүмүчүрдүм. Ағыр хәстәлијинә бахмајан бу көнчин сәнәт еһтирасы гәһ-
рәмәлигә бәрәбәр иди. О, инди тамам башга бир аләмлә, хәјәлинда,

кејмишиди. Ушагларын арды-арасы кәсилмирди. Бир-бири илә сөзнә ичиндә, күлә-күлә көрүшүрдүләр.

Шәһла мұәллим өз синфини ахтарды, бирдән дајаныб тәрпәнә биләмәди. Балача, гарајаныз бир гызын јанында Дадашы көрдү. Үрәјә санчды. Тәнтәәли күн мүнәсибәти илә директор чыхыш көрдү. Үрәјә санчды. Шәһла мұәллим демәк олар ки, ону динләмирди. Гејри-ихтијари гарајаныз гызә бахды. Ширин, үрәјәјатан гыз иди. Банты сәлигәсиз бағланмышды. Бу нәдир? Јенә нијә Дадаша бахды? Дадаш нечә таһнынмаз олмушду, аман! Нә күндә иди, башы ағармыш, көзләри чухурә дүшмүшдү. Әјин-башы сәлигәсиз, үтүсүз. Шәһла мұәллим дәрһал кәзләрини ондан чөкди.

Директор һөјәчанла данышырды. О, ушаглары јени дәрә или мүнәсибәти илә тәбрик едәндә алгыш сонду.

Бу заман бир-ики валидеји мұәллимә јахынлашды. Шәһла мұәллим онларла сөһбәт едәркон һес етди ки, Дадаш көзләрини ондан чөкмир. Валидејиләрлә сөһбәт етмәк мұәллимни вәзијәтини јүнкүләрләшдирди. Даһа Дадаша тәрәф бахмады.

Тәнтәә гуртарды. Шәһла мұәллим биринчи сырада дајанмыш гызла оғланын әлиндән тутду вә мәктәб гапысына доғру аддымлады. Азәр архаја чеврилиб ардынча кәлән ушагларә бахды. Гарајаныз гыз атамысына әл едирди. Дадаш да әлини галдырмышды. Көзү исә Шәһла мұәллимдә иди. Мұәллим ушаглары чөкиб архасынча синфә апарды. Синфдә ушаглары јербәјер етдикдән сонра онларла таныш олманчә башлады. Марағ ичиндә бахан сәдәләһв көзләр! Бу көзләр тәкчә бахмырды, тәзә бир шеј көрмәк, өјрәнмәк истәјирди. Мұәллим гарајаныз гызә јахынлашды, бантыны ачыб тәзәдән сәлигә илә бағлады вә сорушду:

— Бу лентләри сәнә ким алыб?

— Нәнәм.

— Шәһла адыны сәнә ким гојуб?

— Атам.

Шәһланын јанында тотуг бир оғлан әјләшмишиди. Көзләри од сәчирды.

— Ајаға дур көрүм, оғлум.

Оғлан чәлд галхды.

— Атан кимдир?

— Шаир.

— Китабы чыхыб?

— Чыхыб. Мәндә бири бар. Будур, мұәллим.

Чантасындан шәкилли бир китаб чыхартды. Китабын үстүндә иһәрфләрлә «Идрис Камал» јазылмышды.

— Демәк, атан Идрис Камалдыр.

— Бәли, мұәллим.

— һансы ше'рини эзбәр билрәсән?

— «Кечим» ше'рини.

— Де көрүм!

Оғлан ше'ри эзбәр сөјләди. Бә'зән әлини галдырды, көзләри ири ачыб сағасола бахыр, мисралары далбадал, аһәнклә дејирди:

— Афәрин, оғлум, афәрин!

Ушағ әјләшди, јанаглары гызармышды. Көзләри фәрәһлә ојанчә јаһа бахырды. Онун архасындакы партада арығ, зәриф бир гыз варды. Мұәллимни она бахдығыны көрүб партаја сыхылды, бүзүшдү.

— Сәнин адын нәдир?

Гыз чаваб вермәди, мұәллим бир дә сорушду. Гыз динмәди, динмәди. Чийиләрини чөкән Шәһла мұәллим о бири ушагларә јахынлашды.

— Бәс сәнин атан һарда ишләјир? — Мұәллим мырығ дишли гыздан сорушду.

— Дәниздә.

— Бәс сәнинки? — онун јанындакы оғлана мұрачиәт етди.

— Мәним атам ишләмир.

— Бүтүн күнү евдә отурур?

— Бәли, мұәллим. Јазыр. Машында јазыр.

— Јахшы, инди бир суалыма чаваб верин, ким ата-анасыны лап чох севирсә, әлини галдырсын.

Һамы әлини галдырды; севинчлә, күлә-күлә. Арығ бир оғлан әлини галдырмамышды.

— Сән ата-ананы севмирсән?

— Анамы севирәм, атамы јох.

— Нијә?

— Чүнки атам биздән кедиб, һеч кәлмир. Кағыз да јазмыр.

Шәһла мұәллим она јахынлашыб сачларыны охшады, «сејби јох, оғлум» деди, көнлүнү алды. Бир дә көрдү ки, комбул бир гыз көз јашы тәкүб аглајыр.

— Сәнә нә олду?

— Мұәллим, алмамы бу оғлан једи.

Шәһла мұәллим гызын кестәрдији оғлана тәрәф баханда ону күлмышды, алтдан-алтдан бахан ири көзләри тәләсә-тәләсә јејирди. Башыны ашағы салдым синфә мұрачиәт етди:

— Кимдә алма вар?

— Мәндә...

— Мәндә...

Һәр тәрәфдән мұәллимә алма узатдылар. Онларын бирини көтүрүб комбул гызә верди. Гыз алмады:

— Мән өз алмамы истәјирәм.

Бир аздан һәр шеј јолуна дүшмүшдү. Шәһла мұәллим инди онларә назһат верирди ки, дәрә заманы јемәк олмаз. Бунун үчүн тәһәффүс вар. Она һејрәтлә, марағла гулаг асан ушагларә јаваш-јаваш тәзә дүн-јанын гапыларыны ачырды.

Сонунчу дәрсин зәнки вуруланда ушаглары сыраја дүзән Шәһла мұәллим онлары һөјәтә гәдәр өтүрдү. Һамынын анасы кәлмишиди, тәкчә гарајаныз Шәһла гапынын јанында һөјәчанла ојан-бујана бојлаһырды. Мұәллим нараһат олуб чөлә чыхды. Бирдән гыз севинчәк:

— Нәнәм! — дејә гышгырды.

Гочалмыш, әлдән дүшмүш Сара ханым сәкидә дајаныб үстүнә јүрүн балача гызы көзләди. Гыз онун әлиндән тутанда чеврилиб шәһла мұәллимә тәрәф бахды. Ләкин ону јериндә көрмәди.

О, биринчи синфә јаваш-јаваш алышыр, ушагларә өјрәнир, севмәјә башлајырды. Бә'зән өзүндән асылы олманчә, балача Шәһланын тајғысына даһа чох галырды. Бир ај сонра бу гарајаныз гызын тамам дәрәјишини, дәрәсә сәлигәсиз, һазырлыгсыз кәлдијини көрәндә һөјәчан кечирмәјә, нараһат олмаға башлады.

Мұәллим балача Шәһлаја баханда гејри-ихтијари оларағ вахты илә мейрини салдығы Севданы хатырлајырды. Севда инди онунчуну битириб һансы мәктәбдәсә пионер баш дөстә рәһбәри ишләјирди. Бир дәрәфә Севда мұәллимнин јанына кәлди. Шәһла мұәллим көврәлди, кечинчи шакирдинин бөјүк бир гыз олдуғуну көрүб ушағ кими севинди, ону бағрына басыб өлдү.

Инди Севданы санки балача Шәһла эвәз етмишиди, ејин һиссләрлә башлајырды. Једди ил, сәккиз ил бундан әввәл олдуғу кими. О, балача

Шәһләдә өзүнә бир доғмалыг ахтарыб тапырды. Ахы, гыз Дадашын баласы иди, онун севдији, һәмши дүшүндүү, хатырладыгы, өзиз вә севимли Дадашын! Мүәллим гызын мәктәбә кечикдијини көрөндә һәҗәаны даһа да артды.

— Сәнә нә олуб, Шәһлә? — дејә мейрибан-мейрибан сорушду, ча-ваб вермәдијини көрүб давам етди.—Кеч отур, бир дә кечикмә! Ахы-рынчы дәфә олсун!

Балача Шәһланын кечикмәси ахырынчы дәфә олмады. Мүәллим анасыны чағыртдырды, онун әвәзиндә Сара ханым кәлди. Онунла үз-үзә кәлмәк Шәһлә мүәллим үчүн ағыр олса да, балача гызын һәрә-кәтләри һаггында јана-јана данышды. Сара ханым:

— Јахшы, фикир верәрик, — деди, кәдәрли һалда узаглашыб кет-ди. Шәһлә мүәллим онун көзләриндә гәрибә бир ифадә көрдү.

Бир һәфтә сонра балача Шәһлә үч күн далбадал дәрсә кәлмәди. Мәлүм олду ки, нәнәси вәфат етмишидир.

Биринчи рүб баша чатды. Валидеји жыгынчагына балача Шәһлә-нын атасы Дадаш кәлмишиди. О, биринчи күндә олдуғу кими, көзләрини Шәһлә мүәллимдән чәкмирди. Мүәллим гәсдән, билә билә илк дәфә ону јола саламаг истәди. Гызынын нөгсанларыны дејиб, гижмәт вәргә-сини верди:

— Кедә биләрсән! — деди.

Јыгынчагдан сонра мәктәздән чыхыб евә јолланаркән Шәһлә мү-әллим киминсә архадан кәлдијини һисс едиб чәнәндә Дадашы көрдү.

— Сиз бир дәгигә олар, мүәллим?

— Бујурун.

— Нијә бәлә данышырсан, Шәһлә? Ахы, мән о гәдәр дә пис адам дејиләм. Кәрәк һәр шеји баша дүшәсән. Көрүрсән, гызымын адыны дә Шәһлә гојмушам.

— Нә демәк истәјирсиниз?

— Инан, Шәһлә, о сары арвады ити гован кими евдән говмушам. Ики илдир ки, бошамышам, чыхыб келиб.

— Буларын мәнә дахли јохдур.

— Вар, Шәһлә, вар!

— Јохдур!

— Шәһлә, мәни бағышла, Шәһлә! Гајыт кәл евимизә, јалварырам. Јадындадыр, бир вахт бир гыз көтүрмәк истәјирдин. Елә бил јенә һә мин вахтдыр.

Шәһлә мүәллим бирдән-бирә елә әсәбиләшди ки, сәрт бир һәрә-кәтлә:

— Истәмирәм, истәмирәм! — гышгырды вә чеврилиб гәти аддым-ларла чыхыб кетди.

Дадаш гаја парчасы кими јериндә галды.

Поэзия күнләри

Шаир достларыма итә

Дөрд шаир; ики лирик, ики сатирик — Сабир поезија күнләри мүнә-сибәтилә кечә кечириб, узун сүрән алгышларын тәсири алтында рајо-нуу мәркәзинә чыхдылар. Мај ајы тәзә нәфәс кәтирмиш, шәффаф јашы-лыг һәр јери бүрүмүш, рајонун һавасыны, багыны, багчасыны, күчәсү-ни тәзә әтирлә, тәзә рәнк вә боја илә базәмшиди. Олар мағазалары-наныдан кечиб дар күчә илә рајонун кәнарына доғру аддымладылар.

Лирик шаирләрдән бири дала галды. Чәпәрин јанындан чәтир кими талхмыш, үстү тутла долу бир ағачы достларына көстәрди:

— Нә көзәлдири!

— Тут-зад көрмәмисән? — сатирикләрдән бири ону саячды. — Ади ағачдыр.

Күчә гуртаранда кенишлик ачылды, бир аз ирәлидә төпәләр, даһа ирәлидә исе учурум, чајлаг, чајлагдан о тәрәфдә мешәлик, јол, даһа зәрәфә бахыр, зәрафатлашыр. Онлар учурумун кәнарында әјләшиб бу мән-јол варды, енишин үстүндә низә кими чаван ағачлар галхмышды.

— Чијәрим јаныр, — сатирикләрдән бири дилләнди. — Кедәк, бир шеј ичәк. Көнлүмә пивә дүшүб.

— Пивәни һардан тапаг?

— Тапмасаг, онда чај ичәрик.

Онлар ашханаја кирәндә, пивә олдуғуну көрүб севиндиләр. Лирик-ләрдән бири чәлд габага кечиб, пивә долу графини столун үстүнә гој-кәнч јахынлашыб еһтирамла салам верди:

— Мән сизи таныјырам — деди. — Гонаяғым олачагысыыз. Көнлүңүздәк нә кечир, сифариш верин.

— Чох сағ олуи, тохуг, үрәјимиз јаныр.

О, студ кәтириб шаирләрә гошулду, хидмәтчи гадына ишарә едән кими графин чүт олду.

— Бу пивәни индишә мән кәтирмишәм. Гоншу ермәни кәндиңдән. Әлә пивәдир. Өзүм сүрүчүјәм. Адым Сәрвәрди. Рајонда аз-маз вәр-фарииш верим, нијә е... Јахшы, онда сизи башга бир јер вар, ора апар-чагам. Әнтигә јерди! Әсил сизин јериниз. Тәзәчә ачылыб. Машынын да манә бәрк лазымсыныз. Бир-биринизә бахмајын, дүз адамам, мәнмин әј-ри-мәјри ишләрлә арам олмас. Һә, дурун кедәк.

Сәрвәрин исары илә онлар «Жигули» машынына әјләшдиләр. Ма-шан рајону архада гојуб, һәр ики тәрәфи јашылыг олан шосе јолаа сүрәтлә ирәлијә шығыды. Лирикләрдән бири чоша кәлди:

— Тәбиғә бахын, ушаглар, әсил идилијадыр.

— Ај Сәрвәр, сән бизи һара апарырсан? — сатирикләрдән чаваны апарачылыгга сорушду.

— Ора! — Сәрвәр узагда, һүндүр дағын башында умалан гәсри көстәрди.

Бу, шаирләр үчүн сәйрли, мөчүзәли көрүндү. Јол гәсрә доғру ке-дирди. Машын јохушу галханда ашагыда далгаланан бөјүк бир кәл-пәрилдады. Тәзәчә тикилән јарашыглы електрик стансијасынын јанын-дакы көрүндән кечән машын бир аздан сонра гәсрә чатды, гәсрин беј-рүндә фырланыб уча бир гүлләнин гаршысында дајанды. Онлар ма-шындан дүшүб һејранлыгга әтрафа бахдылар: шүшәли, мұасир «Ша-даг» рестораны, пилләләр, мәнһәчәрләр, асфалт мејданча, сәлигә-саһ-ман, ашагыда көлүн кәнары илә узанан јол! Сујун ичиндә икимәртәбә-ли, дәјирми бир бина! Долама, дәмир пилләләрлә гүлләјә галхыб, ә-трафы бүтүн кенишлији илә сејр етидиләр. Уча дағлар да онларын ајағы алтында галмышды. Дөрд тәрәфә бах: һәр јан дағлар, кенишлик, јашы-лыг, үфүгләр, көјләр, булудлар иди.

Һавә гаралыр, сағ тәрәфдәки булудлар гыпгырмызы јаныр, сол тә-рәфдәки исе јаваш-јаваш солурду. Гырмызы рәнк кет-кедә әридикчә булудлар јаваш-јаваш гаралмага башлајырды. Ән умада гыпгырмызы бир булуд парчасы галды. Бу рәнк дә әријиб, әријиб јох олду. Лирикләр рајаныб марагла бу лөвһәјә тамаша едирдиләр.

—Онун бизимлэ нэ иши?!—дежэ Эми зәһмли сәслә дилләэндә сатирик пәрт олду. Мейрибан буну һисс едиб араја сөз гатды, күлә-күлә, севинчлә Эмија деди:

—Ата, сабаһ онлар бизим фабрикдә чыхыш едәчәкләр.

—Еһ, јер таныблар да. Нә вар орда? Рајонда көрүш кечирмәли елә јахшы јерләр вар ки!

Мейрибан јенә башга сөһбәтә кечмәјә чалышды. Бу мәгсәдлә чаван сатириклән сорушду:

—Анан нечәдир?!

—Хәстәдир.

Сүкут чөкдү, Мейрибан кәдәрләниб, ашағыја, һәјәтә дүшдү. Эми марагланды:

—Бары атанын гәбрини дүзәлтмисиниз?

—Һалә јох.

—Нијә?! — бу суалда һейрәт дә, наразылыг да варды. Нәдәнсә бу луд кими тутулан кәнчин чаванын көзләмәјән Эми давам етди. — Онда дәнә-дәнә дедим ки, кәтирәк рајонда басдыраг, Анан ики ајағыны бир башмага дирәди, јох ки, јох. Бурда олсајды, гәбрини үстүнә һейкәл дә гојардым.

Јенә сүкут чөкдү, ағыр сүкут. Нә јахшы ки, Мейрибан гајыдыб кәлдү. Өзү дә күлә-күлә, элиндә тутдуғу балача мәчмәјидә киласла... Ја, хынлашыб мәчмәјини стола гојанда деди:

—Нүбардыр. Бујурун, һалал хошлугла јејин.

Синәдәфтәр лирик чошуб бәдаһәтән бир нечә мисра сөјләди, сатириклар дә онун мисраларына һәмәһәнк јени мисралар гошдулар, бу бәла килас ағачынын бир нечә будағы күчәз илә долу мејвә ағачы битән бу бағда бош јер јох иди. Азачыг ачыг јердә бостан ажилмиш, һәтта бөјүк бир ләкин үстү шүшә илә өртүлмүшдү.

—Мисра демәдин, ејби јох, бәс килас нијә јемирсән? Утананын оллу олмас. Је, чәкинмә, је...

—О гәдәр дә утанан дејил. Оғлу вар. Бир аз өзүнү көстәрәндир.

Јенә күлдүләр. Утанан лирикин јанаглары гызарса да, күдәнләргә те шулду, ону санчан сатирикә бахды:

—Сәнин кими бир-ики достум олса, утанмағын дашыны бир јолу атардым.

Инди Мейрибан да онларын јанында әјләшмишди. Јашлы сатирик овдан сорушду:

—Нә әчәб института кетмисән, Мейрибан?

Гыздан әввәл Эми дилләнди:

—Белә әмис оғлу оланд ки кирмәз дә—чаван сатирикә кинајә илә бахды. — Неч кәсә тапшырмады. Индики заманда ја пул, ја танышылыг, бунлар олмаса, неч ким институт үзү көрмәз.

—Ата, дүз дејил.

—Сән һалә ушагсан, неч нә баша дүшмүрсән. Һәјәт тамам башга шејдир.

—Наһаг әдәбијјата кетдим. Әдәбијјат мәним хөрәјим дејил. Инди мейкәм һазырлашырам, политехникә кирәчәјәм.

—Орда да сәни кәсәчәкләр.

—Кәсмәзләр. Өз гүввәмлә кирәчәјәм.

—Јахшы, ким нә истәр, ики кез, бири әјри, бири дүз. Гонагларым јерини дүзәлт јатсынлар, әлдән дүшүбләр.

—Нараһат олмајын, јухумуз јохдур.

—Јериниз чохдан һазырдыр, јатмаг истәсәниз, бујура биләрсиниз.

Чаван сатирик ајаға галхды.

—Кечдир, јатмаг мәсләһәтдир.

Мейрибанын көстәрдији отаға кечдиләр. Чаван сатирик сојунамага башлады. Синәдәфтәр лирик она нәсә демәк истәди, јашлы сатирик ишә-ра илә сусмасыны тапшырды. Онлар да сојунуб тәмиз јатаға кирдиләр. Амма јата билмирдиләр. Ејвана ачылан пәнчәрәдәи столун үстүнү јығышдырыб тез-тез о тәрәф, бу тәрәфә келиб-кәлән Мейрибана бахырды-алтында пар-пар јанырды.

Тездән дуранда Мейрибанын ејванда сөһәр сүфрәси ачдығыны көрдүләр. Онлара елә кәлди ки, Мейрибан кечәни јатмамышдыр. Инди ағачларда, узун чантасыны јелләдә-јелләдә ејванда дајаныб кетмәјә һа-зырлашырды.

—Һәләлик, —дејә элини шаирләргә узатды. —Фабрикдә көрүшәнәдәк.

Онлар сүфрә әтрафында әјләшәндә Эми сорушду:

—Фабрики өзүнүз тапа биләчәксиниз?

—Сәрвәр далымызча кәләчәк.

—Сәрвәр кимдир е... Мән олан јердә онун нә иши?! Нијә һәр јерә көндәрчәјәм. Тәптәзә «Москвич».

Сәһәр јемәјиндән сонра Эми ишә кетди, шаирләр исә һәјәтә дүш-дүләр. Һәјәт гујуја салынмыш кими, дөрд тәрәфдән учалан бары ичлән-дә театр декорасијасына бәнзәјирди. Һәр шеј низамла, сәлигә-саһманла олчүдүб бичилмишди. Барынын сағ тәрәфиндәки үстү мејвә илә долу бәла килас ағачынын бир нечә будағы күчәз илә долу мејвә ағачы битән бу бағда бош јер јох иди. Азачыг ачыг јердә бостан ажилмиш, һәтта бөјүк бир ләкин үстү шүшә илә өртүлмүшдү.

Машын сәси кәлди. Чаван сатирик:

—Вәј, Эмин машын көндәрәб —дејә наразылыгла башыны бу-тады. — Нә едәк, бәс Сәрвәр?!

Јашлы сатирик деди:

—Гөрхма, бир бәһанә илә ону јола саларыг.

Ганыја сары кетдиләр, кәләнни Сәрвәр олдуғуну биләндә ушаг кими севиндиләр.

—Сәрвәр, сансән?! Әшши, нә әчәб белә тез?!

—Сизә фабрики көстәрмәк истәјирик.

—Бу, әнтигә олду, кәлин кедәк.

Дөрдү дә һәвәслә машина әјләшиб фабрикә јола дүшдү. Сәрвәр тә-дә «Волга» сүрүрдү. Фабрик шәһәрдән кәнарда, тәјјарә мејданына кедән јолун сол тәрәфиндә јерләшмишди. Онлар машындан дүшән кими әв-вәлә фабрикин јанындакы көрпә мешони кәздиләр. Бир бојда олан јам-шыл ағачлар узандыгча узанырды. Бу замаң јүүрә-јүүрә Мейрибан кәлдү; пөртмүш, јанаглары гызармышды.

—Сизи көзләјирләр — деди, — нараһатдырлар.

Фабрикин ири дөмир гапылары тәјбатәј ачылымшы. Мейрибан гапылары мушәјјәт едиб дил-дил өтүр, һәјәтдә дајаныб онлары гаршы-гајан адамлар һаггында мәлүмат верирди:

—Миләмил костүмлу директордур. Онун јанындакы парткомдур.

Чаван гыз исә комсоргмузду.

Фабрикә јолланыб сөкләри, дәһлизләри, шөбәләри, отаглары кәзиб, охучу гызларла таныш олуб сөһбәт етдикдән сонра ачыг һавада, ака-каја ағачларынын алтында көрүш кечирилди. Тәнәффүс башланан кими сәһәр тәләсә-тәләсә кәлдиләр. Һәрәси элиндә бир стүл кәтирди. Ша-ирләр онларын гаршысында ајат үстә дајандылар. Илк дөфә иди ки, бә-рәндәр дөрдә чыхыш едәчәкдиләр. Сөзә синәдәфтәр шаир башлады, нә баш-

лады. Соңра икнчи лирик шаир сөз берилди. О, утана-утана чибидән вәраглар чыхаранда бир-икиси јерә төкүлдү, әжилиб көтүрөндө гызлар күлүшүлдөр. Шаир сыхыла-сыхыла ше'рини охујанда бирдөн көздәри мараг ичиндө бахан гызлара саташды. Лап чашды. Буну һисс едди гызлар јенә күлүшүлдөр. Сатирикларн чыхышлары гөһгөһләрлө саршыланды. Гызлар онлары дөһә-дөһә алгышладылар.

Тәнәффүс гуртарыр, көрүш гуртармырды. Гызлар суаллар верид, мухталиф әсарлар һаггында сорушур, китаблара хатирә сөзләрини јаздырыр, онлары бурахмаг истәмирдиләр. Јашлы сатирик, достларына пыччалдады:

- Бу гызлары көрәндә лирик шаир олмаг истәјирәм.
- Доғрудан, гәшәнк гызлардыр!

Бу заман онларын арасындан зәриф бир гыз шаирләрә јахынашды. О бириләринә дејил, утанан, сыхылан лирик шаирә мүрачиәт етди, онун үнваныны алды. Достлары зарафат етдиләр:

- Балам, бурда дејәсән бир иш вар.
- Јаман хошуна кәлмисән.
- Көрүр ки, һамыныздан чаван мәнәм. Она көрә дә.
- Еј, еј, бизи алдада билмәзсән.

Синәдәфтәр лирик шаир јенә ше'р охумага башлады. Рәнкбарәнк кәпәнәкләрә бәһәјән гызлар бөјүк мараг ичиндә она гулаг асырдылар. Ше'ри гуртаранда о гәләр алгышладылар ки! О, фасилә пермәдән јенә эзбәр охумага башлады. Далбадал бир нечә ше'р! Көрүш сона чатандә гызлар «јенә кәли», «бизи унутмајын» сөзләрини дејә-дејә узаглашдылар. Гәрибә иди ки, һәмин зәриф гыз һамыдан архада галмышды аш шаирләрә бахырды. Һәтта элини галдырыб јелләди. Һәмишә сыхылаш лирик шаир бу дөфә мөсарәтә кәлди, сур'әтлә она тәрәф кетди, гыз дә јаныб көзләди. Бир-ики дөгигә сөһбәт етдиләр.

Мәһрибан, гонаглары ахыра гәдәр јола салды. Сәрвәр машында көзләјирди. Онлар гапылары ачыб ичәри кирдиләр. Фабрикин гызлары инди пәчәрәләрдән бојланырдылар. Машын һәрәкәтә кәлди, фабриклә узаглашыб истигамәтини дағлара тәрәф көтүрдү.

- Ај Сәрвәр, бизи һара апарырсан?
- Јағыш булага.
- О нә чүр булагдыр?
- Гијамәт јерди. Әввәл кәндә олмалыыг, Рајком катиби ордадыр. Сизин Әми дә кедиб. Чамаат клуба јығышыб. Јолунузу көзләјирләр.

— О ызла нә данышдын?—дејә достлары лирик шаирдән сорушдылар.

- Неч нә. Мән дә онун үнваныны алдым.
- Нә үчүн?
- Китабымы көндәрәчәјәм.
- Елә бу?.. Мән дә фикирләшдим ки, онунла көрүш тәјин еләш.
- Јаваш-јаваш да, бирдән олмаз ки!

Кәнд клубундаки көрүшдән соңра һамы булага тәрәф јола дүшү булаг мөшәнин ичиндә иди. Алты мағара кими көрүнән уча гајаларда јағыш кими төкүлүрдү. Гајанын алт тәрәфини мамыр тутмушду, дамчалар узунсов, јамјашыл јарпаглардан сүзүлүрдү. Гајанын алтына јахынашанда, адамын үстүнә јағыш јағырды. Бир јери кур олдуғундан астында нов дүзәлтмишиләр. Јухарыдан сүзүлән су бу нова јығылыр.

Сојуг дамчыларын алтында дајанмаг, габы узалыб долдурмаг адама дзәзәт верирди.

Машынылары һүндүр јердә сахладылар. Әми рајком катибини јарын өзү күсир, кабаб биширәйлери тәләсдијир, шаирләрин гајғысына галдырды. Һәрдән чаван сатирикә сары дөнүб хатирәләр данышды:

- Бир дөфә атан рајона кәлди, ону бура кәтирдим. Бир кабаб вердим ки, һәмишә ондан дејирди.
- Назирләр Советиндә ишләјәриңдә?
- Бәли, о вахт. Атан истәсәјди, даһа јүксәкләрә галхарды. О гәдәр делдим, мәни ешитмәди.
- Мәнчә атам һәмишә јүксәкдә олуб.
- Еһ, елә сән дә онун кими башламысан. Һәјат башга шејдир. Һәјатда јашамағы кәрәк бачарасан.

Ше'рләр охунду. Әввәл сатирикләр, соңра рајком катиби, соңра јоһ сәјәјиб дүзсүз бир ләтифә данышды. Сәрвәрә нөвбә чатдыгда, чәкинмәдән ирәлијә чыхыб мүасир шаирләрдән бирини ше'рини эзбәрдән чә олдуса, Әминин тәптәзә «Москвичи јериндән тәрпәнди. Онун гаһынечә шығадыса, машына чатыб габаг гапыны ачыб үзүшәри кедирди. Сәрвәрды, Машын инди сур'әтлә ашағы кедирди. Һамы горху вә һәјәчан ичиндә изләјир, онун бу дөгигә дәрәдән ашағыја јуварланачағыны көзләјирди. Сәрвәр гејри-ади бир чәлдликлә машыны дөлдәрә билди. Кәлә-көтүр јерләрдә атлана-атлана кедән машын јаргандан азча аралыда јри бир даша дәјиб дајанды. Һамы ашағыја јујүрдү. Әми өзүндән чыхыб чаван шоферинин үстүнә дүшдү, абрынн атејинә бүкдү. Сүрүчү тәпсиркар олдуғу үчүн динмирди. Рәнки ағаппаг олмуш Сәрвәр аста-аста гапыны ачыб чыхды. Машынын габаг тәрәфинин әзилмәсиндән дилхор олмушду. Шаирләр өзләрини онун јанына чатдырыб, Сәрвәри гучагладылар.

- Урәјим өзүмә кәлди Белә шеј олар? Нијә риск едирсән?
- Биздә үрәк-көбәк гојмадын, чаным. Чәһәннәм олсун машын. Ондан әтәри чанындан нијә кечирсән? Әзилиб, әзилиб дә!

Әми јахын кәлиб һирсли-һирсли машынын габаг тәрәфинә бахды, јенә шоферин үстүнә гышгарды. Бу дөфә шофер өзүнү сахлаја билмәди, әлиндәки ачары Әминин үстүнә атыб сур'әтлә чыхыб кетди. Нә гәдәр чагырдыларса, чаваб вермәди. Әми һәлә дә өзүндә дејилди:

— Бу сәнин ишиндир! — Сәрвәрин үстүнә дүшдү. — Билирәм, ону өјрәлән сәнсән, сән!

Сәрвәр сусуб, һеч нә демәди. Тәшәккүр әвәзинә төһмәт! Бундан агир нә ола биләрди? Шаирләр Сәрвәрин гонаглығыны тәрифләјәндә Әми јенә өзүндән чыхды, элини јелләјиб узаглашды.

Онлар рајона чатанда ахтам гаранлығы һәр јери бүрүмүшдү. Шаирләр бирбаша стансијага кетмәк истәдиләр.

— Бағышлајын, јорулмушам, сизи өтүрә билмәјәчәјәм, — дејә Әми гапынын ағзында онлара бир-бир әл верди. Мәһрибан гуш чәлдлик илә гапыја чыхды, шаирләрин машындан дүшмәдикләрини көрүб ирәлијә кәлди.

— Бу нәдир? — дејә мәһрибан-мәһрибан сорушду. — Нијә дүшмүрсүңүз? Елә шеј јохдур. Гатарын кәлмәјинә бир саатдан чох вар. Хәһиш едирәм, дүшүн, чәј ичин, соңра. Дүшмәсәниз, илчијәрәм.

Меһрибан онлары бурахмады, зорла ејвана галдырды. Тәкчә Сәрвәр кәлмәди. Әми јох иди, отаглардан биринә чәкилмишди. Гыз чај кәтирә-кәтирә дил-дил өтүр, чаван сатирикә бир-ики күнә Бақыја кәләчәјини, авасына дәјәмәјини сөјләјирди.

— Бәс анан һаны? — чаван сатирик сорушду.

— Күсүб, кедиб даямкилә. Бәрк күсүб. Она көз вериб, ишыг вермир. Һәр шеј вар: ев дә, ешик дә, пул да, амма һисан кими јашамаг јохдур. Һамам да тикдириб, баг да салыб. Нә олсун?

Меһрибан мүрәббә кәтирди.

— Буу тәкчә сизин үчүн бу күн биширмишәм. Дүнән једијиниз класдан. Ағачдан дәриб биширмишәм.

Шаирләр вәчдә кәлдиләр. Ләззәтлә чај ичиб, дәнә-дәнә тәшәккүр етдиләр. Меһрибанын үзүндә тәбәссүм ишыға чеврилмишди. Бирдән онлары һејрәт бүрүдү. Меһрибан ше'р охујурду. Бу заман даһа да кәзалләшмишди. Ејванын ишыглары алтында, гырмызы чөмпердә о илаһи бир варлыг кими көрүнүрдү. Ше'р гуртаранда ону үрәкдән алгышладылар.

— Ше'ри ким јазыб? — марагла сорушдулар.

— Мүәллиф бурдадыр.

Һамысы гыпгырмызы гызармыш, сыхылмыш утанчаг лирик шаирә бахдылар. Меһрибан онлары машина гәдәр өтүрдү. Сәрвәрә нәсә вериб, гулағына пычылдады. Сонра шаирләрлә көрүшдү. Онлар Меһрибана тәшәккүр едиб, әјләшән кими әлләрини пәнчәрәдән чыхарыб јелләдиләр. Меһрибан галынын јанында даяныб онларын ардынча бахды. Машины тиндән бурулан вахт онун гырмызы чөмперди дала кими сон дәфә јаныб јох олду. Стансијаја кедән јолун һәр ики тәрәфи ағачлыг иди, машинын ишыглары алтында шәффаф јашыллыг далға-далға ахыб кечирди.

— Сәрвәр, Әми нијә сәни севмир?

— Бир ил табаг онун машиныны мән сүрүрдүм.

— Сонра?

— Дөзмәјиб, бу күн көрдүјүнүз оғлан кими, ачарлары Әминин үстүнә атыб, ишдән чыхдым. Фабрикә кәлдим. Бурда да Меһрибаны көрдүм. Нә кизләдим, севдим ону. Елчи көндәрдим, атасы рәдд чавабы верди. Һеч ешитмәк дә истәмир.

— Нијә?

— Кәдә-күдәјә гыз вермәрәм, дејир. Нә едим ки, атам јохдур. Тәкчә амам вар. Јахшы ев тикдирмишәм. Һәр шеј дүзәлтмишәм. Бир евләнмәјим галыб.

Чаван сатирик она меһрибанлыгла бахды:

— Демәк, сән бизи таныјырдын?

— Ачығыны дејим ки, јох. Гызлар сизинлә көрүшмәк истәјирдиләр. Мәни дә сизин јанынчыза көндәрдиләр. Инанын ки, Меһрибанла гоһум олмағынчыз билмирдим. «Шаһдағ»а да сизи Меһрибана көрә апармамышам. Садәчә олараг чох хошума кәлдиниз.

— Бәс инди нә етмәк истәјирсән?

— Меһрибаны көзләјирәм. Гој института кирсин, сонра!

— Бирдән атасы јенә вермәди?

— Нә гәдәр инад еләчәк, бунун һәдди вар, јохсә јох? Бир дә ки, мән пислик етмәк истәмирәм. Меһрибан да разыдыр. Истәсәм, күнү сабаһ ону көтүрүб евимә апарарам. Мән истәјирәм. Һәр шеј әләтимизчә олсун, һөрмәтли олсун, јахшы олсун.

Сәрвәр машиныдан бир бағлама көтүрдү, гатар јола дүшәндә ондара верди:

— Сизин үчүн Меһрибан гојуб.

Гатар тәрпәнәндә Сәрвәр узун мүддәт шаирләрин ардынча әлини јелләди. Онлар купејә кирән кими бағламаны ачдылар. Меһрибан соһутма тојуг, тәзә помидор, хијар, килас, балача шүшә габла мүрәббә, бир-шүшә конјак гојмушду. Онлар дәрду дә бир-биринин үзүнә бахды.

ТРАКТОРЧУ

Рәссам Ә. Вердијев